

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1991, 07

VILNIUS 1993

INSTITUT FÜR GESCHICHTE LITAUENS

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1991

VILNIUS 1993

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ
ГОД 1991

ВИЛЬНЮС, ИЗДАТЕЛЬСТВО НАУКИ И ЭНЦИКЛОПЕДИЙ, 1993

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1991 METAI

VILNIUS, MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA, 1993

UDK 947.45
LI 237

Redakcinė kolegija:

Vytautas Merkys (vyr. redaktorius), Tamara Bairauskaitė, Alfonsas Eidintas, Eugenijus Jovaiša, Vacys Milius, Leonas Mulevičius, Rita Strazdūnaitė (sekretorė), Adolfas Tautavičius, Irena Valikonytė, Regina Žepkaitė (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Redakcijos adresas:
2600 Vilnius, T. Kosciuškos 30

Išleista pagal Lietuvos istorijos instituto užsakymą

REGINA LAUKAITYTĖ

DĖL ŠV. KAZIMIERO DRAUGIJOS STEIGIMO 1905 METAIS

Greta gausybės katalikiškų sąjungų, draugijų, brolių Lietuvos Respublikoje gyvavo ir Šv. Kazimiero draugija. Tai viena seniausių šios srovės draugijų, savo ištakomis siekianti dar XIX amžių. Visuomenei gerai žinoma jos veikla: spaudos, daugiausia religinės, leidyba bei platinimas. Šiuo straipsneliu norime patikslinti draugijos įkūrimo istoriją. Respublikos bibliotekų rankraščių skyriuose saugoma kunigų korespondencija atskleidžia naujas, istoriografijoje nežinomas jos įsteigimo aplinkybes.

Pirmoji Šv. Kazimiero draugija žinoma XIX a. pabaigoje. Jos įkūrimą 1889 m. Žemaičių kunigų seminarijoje vaizdingai aprašė to įvykio liudininkas J. Tumas-Vaižgantas¹. Seminarijos vadovybės netoleruojama lietuviška klierikų veikla gyvavo slapta. Nariai ketino rengti ir leisti religinę literatūrą lietuvių kalba, kas mėnesį rinkosi į susirinkimus, kuriuose skaitė referatus apie tautinį susipratimą, kunigijos uždavinius ir kt., diskutavo. Ilgainiui draugija išsiplėtė — priklausė apie trečdalį seminarijos klierikų. Prie jos mėginta organizuoti lietuviškos spaudos rėmimo fondą: nariai pasižadėjo, tapę kunigais, aukoti spaudos reikalams². Šios veiklos Šv. Kazimiero draugijai išplėsti nepavyko, nes trūko kompetencijos ir lėšų. Istorikas kun. J. Stakauskas nurodo, kad, keičiantis seminarijos auklėtinių kartoms, draugija ilgainiui iširo ir buvo atgaivinta 1911/12 m. m. Šv. Tomo Akviničio draugijos vardu³.

Antra Šv. Kazimiero draugija atsirado 1905 m. Kaune. Kaip tik ji praturtino Lietuvos kultūrą šimtais knygų, seniai tapusių bibliografinėmis retenybėmis. Jos įsteigimą bei veiklą jubiliejinėje — 25-mečio proga išleistoje — knygoje aprašė ilgametis draugijos pirmininkas kun. A. Dambrauskas-Jakštas⁴.

Šv. Kazimiero draugijos iniciatoriumi A. Dambrauskas laikė kun. P. Januševičių. Panaikinus lietuviškos spaudos lotynišku raidynu draudimą, jis pirmasis iš Lietuvos kunigų įteikė caro administracijai prašymą leisti katalikišką laikraštį. Tam reikėjo daug lėšų, ir P. Januševičius tikėjosi surinkti jų iš kunigų, susivienijusių į draugiją. Žemaičių vyskupas M. Paliulionis pritarė šiam sumanymui ir sutiko Kaune sukviesti būrelį kunigų, pritariančių lietuviškai katalikiškai spaudai. Buvę pakviesti tik 7 kunigai: 5 iš Žemaičių vyskupijos (V. Jarulaitis, M. Miežinis, J. Vizbaras, K. Olšauskas ir pats P. Ja-

nušėvičius) ir 2— iš Seinų (J. Strimavičius bei J. Laukaitis). 1905 m. spalio 13 d. pas Kauno miesto notarą jie įregistravo „pasitikėjimo bendrovę“ Šv. Kazimiero vardu, išrinko jos valdybą⁵. Taigi A. Dambrauskas savo autoritetu patvirtino Šv. Kazimiero draugijos įkūrimo istoriją, kurią vėliau pakartotojo enciklopedijos, kiti apie tai rašę autoriai. Tačiau nauji šaltiniai leidžia papildyti ir patikslinti istorinę A. Dambrausko knygos dalį.

XX a. pradžioje caro valdžiai juridiškai pripažinus kitų konfesijų teises, Spalio 17 d. manifestu deklaravus demokratines laisves, lietuvių dvasininkijai atsivėrė plačios veiklos perspektyvos. Buvo panaikintas lietuviškos spaudos draudimas, visoje imperijoje kūrėsi politinės partijos, pasirengusios dalyvauti rinkimuose į Valstybės dūmą. Politinė lietuvių diferenciacija revoliucijos metais aiškiai kryptą kairėn. Antai vyskupas J. Staugaitis prisimena, kad kalėdojantį Suvalkijoje parapijiečiai, net moterys dažnai užsipuldavo jį su priekaištais, išgirstais socialdemokratų mitinguose⁶. Tai vertė dvasininkiją didinti įtaką visuomenei, telktis bendram darbui. Pradėta svarstyti katalikiškos partijos įkūrimo planus, jos programos ir spaudos organo klausimus. Vis dėlto aktualiausias to meto uždavinys buvo katalikiškos spaudos leidyba, nes dar 1904 m. pasirodę pirmieji lietuviški laikraščiai priklausė liberalams ir ignoravo religinę tematiką.

Pradėti leisti katalikišką spaudą reikėjo centro, kuris organizuotų knygų vertimą, rinktų lėšas, palaikytų ryšius su spaustuovėmis ir kt. Šiuos klausimus gyvai svarstė lietuvių kunigai korespondencijoje ir susirinkimuose. Spontaniškai, vietos kunigų iniciatyva toks centras 1905 m. vasarą atsirado Plungėje. Liepos 17 d. naujos bažnyčios pamatų šventinti ten suvažiavo apie 40 kunigų⁷. Vyskupui neatvykus, iškilmės buvo atidėtos, tačiau susirinkusieji negaišo laiko veltui — įsteigė „Šaltinio“ bendrovę populiarioms katalikiškoms knygelėms leisti. Į jos komitetą buvo išrinkti: pirmininkas V. Jarulaitis, padėjėjas J. Bikinas, kasininkas A. Bajoras, nariai — P. Vilūnas, J. Jasienskis ir kt. Bendrovės kapitalas turėjo būti narių įnašai — 10 rb per metus. Leistinių knygelių sąrašą daugiausia sudarė Lenkijoje leistos serijos „Glosy katolickie“ vertimai, vyskupo M. Valančiaus raštai*. Caro valdžios leidimo bendrovės nariai nutarė neprašyti, nes nesitikėjo gauti, o bažnytinės vadovybės pritarimui gauti delegavo kunigus A. Bajorą ir J. Tumą⁸. Vyskupas M. Paliulionis Plungės dekanato kunigų sumanymui pritarė, tačiau buvo nepatenkintas, kad bendrovė veiks ne Kaune, ir spalio 12 d. sukviėtė visų trijų vyskupijų dvasininkus pasitarti. Tai buvo bene pirmasis bendras Lietuvos diecezijų kunigų susirinkimas, skirtas visuomeniniams klausimams. Į jį atvyko apie 20 kunigų, aktyviausiai palaikiusių tautinį sąjūdį: V. Jarulaitis, J. Bikinas, P. Janušėvičius, J. Tumas, J. Vizbaras, M. Miežinis, F. Kemėšis, I. Spudas iš Žemaičių vyskupijos, J. Kukta, V. Mironas, A. Petrulis iš Vilniaus, J. Lau-

* Sąrašą žr.: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 1. D. 976. L. 1.

kaitis, J. Strimavičius, A. Civinskas iš Seinų vyskupijos ir kt. Dalyvavo vyskupas M. Paliulionis ir sufraganas G. Cirtautas. Po ilgų ginčų susirinkusieji įkūrė Šv. Kazimiero draugiją katalikiškai spaudai leisti⁹, kurios įstatus kitą dieną — spalio 13-ąją — patvirtino Kauno miesto notaras.

Susirinkime ginčytasi dėl draugijos pobūdžio. Vyskupas M. Paliulionis nenorėjo sutikti, kad ji būtų akcinė, siekė, kad „visas rėdas būtų vien jo nuskirtas, be jokių tvirtesnių suvaržymų“¹⁰. Tačiau kunigams pasisėkė įtikinti vyskupą, ir buvo įkurta akcinė Šv. Kazimiero draugija „išleidinėjimui knygų ir kitokių spausdinių religijos ir doros turinio lietuviškoje ir kitose kalbose“¹¹. Draugijos įkūrėjai sudėjo pradinį kapitalą — 1800 rb (kun. V. Jarulaitis įnešė 1200 rb, kuriuos, matyt, spėjo surinkti „Šaltinio“ bendrovė), nustatė pajų dydį — 50 rb¹². Tą pačią dieną, susirinkę sufragano G. Cirtauto bute, steigėjai išrinko bendrovės valdybą. Jos pirmininku tapo kun. V. Jarulaitis¹³.

„Provincialus“ Plungės dekanato kunigų sumanymas pasirodė aktualus tiek Lietuvos bažnytinei vadovybei, tiek jaunosios kartos dvasininkams, brandinusiems aktyvesnės politinės veiklos planus. Tai buvo pirmoji legali Lietuvos dvasininkijos organizacija, per kurią tikėtasi atlikti svarbiausius to meto uždavinius. Tačiau vyskupas ir lietuvių kunigai į draugiją dėjo nevienodas viltis. Vyskupas M. Paliulionis ją laikė tik katalikiškos spaudos leidimo centru, o kunigai planavo Šv. Kazimiero draugijai pavesti leisti „Žiburį“ — Lietuvos būsimosios krikščionių demokratų partijos (toliau — LKDP) organą. Dar svarbesnė misija draugijai buvo numatyta po Didžiojo Vilniaus Seimo, gruodžio 6 d. įvykusiame lietuvių kunigų susirinkime. Jis pavedė draugijai finansuoti LKDP Centro komitetą ir partijos laikraštį, kurį turėjo redaguoti tie patys CK nariai: J. Tumas, J. Totoraitis, A. Civinskas¹⁴. Tačiau nei 1905 m. rudenį, nei vėliau Šv. Kazimiero draugija netapo LKDP vienijimo centru, politine organizacija. Spalio mėn. lietuvių kunigų planus suardė vyskupas M. Paliulionis. Matyt, todėl, kad jau buvo gautas leidimas katalikiškam laikraščiui „Nedėldienio skaitymas“, minėtame susirinkime vyskupas nesutiko svarstyti „Žiburio“ leidimo klausimo¹⁵. O lietuvių kunigų akimis „Nedėldienio skaitymas“, redaguojamas Kauno kunigų seminarijos rektoriaus A. Karoso ir tenkinęsis vien religiniu turiniu, tebuvo „skaitymai davatkom“ ir platesniems uždaviniams — krikščioniškosios demokratijos idėjoms propaguoti, inteligentijos politinei agitacijai — netiko. Šv. Kazimiero draugijos vadovai atkakliai mėgino išvengti šio laikraščio leidimo rūpesčių, tačiau leisti „Žiburį“ ar kitą LKDP organą jiems taip pat neteko.

1906 m. sausio mėn. Šv. Kazimiero draugijai vadovauti buvo pakviestas Peterburgo dvasinės akademijos profesorius A. Dambrauskas. Šio didelio intelektualo autoriteto ir žinių prireikė lietuviškai katalikiškai spaudai redaguoti. A. Dambrausko įsitikinimu, liaudžiai reikia religinės draugijos, kuri, „be gerų knygų, teiktų nariams dar ir dvasiškų malonių bei atlaidų“¹⁶, todėl pertvarkė ją iš akcinės į religinę.

A. Dambrausko vadovaujama Šv. Kazimiero draugijos valdyba atsisakė politinių aspiracijų. Pasiteisinusi lėšų stoka, ji nesutiko finansuoti LKDP CK bei jos leidinių¹⁷. Nors ir siūlė kompromisinį variantą — pakvietė „Žiburio“ redakcijon vieną asmenį, kuris turėjo rūpintis lėšomis bei patalpomis, gruodžio 6 d. kunigų nutarimas žlugo. Juk negalėjo partijos CK sudaryti vienas žmogus! Dėl šios ir kitų priežasčių (Lietuvos vyskupai atsisakė tvirtinti LKDP programą) lietuvių kunigų pastangos vienyti į partiją pakriko. Atskirų vyskupijų dvasininkai pradėjo rūpintis savų laikraščių leidimu, spaustuvėmis.

A. Dambrauskas tikrąja Šv. Kazimiero draugijos įkūrimo data laikė 1906 m. lapkričio 30 d. Tą dieną įvyko pertvarkytos draugijos steigiamasis susirinkimas, priėmęs naujų narių bei išrinkęs naują valdybą¹⁸. Tačiau draugija kaip juridinis asmuo jau egzistavo — 1906 m. spalio 3 (16) d. buvo oficialiai įregistruoti įstatatai. Be to, ji perėmė savo pirmtakės turtą ir leidinius, daugelis narių buvo tie patys. Draugijos ekonominės veiklos pagrindas liko narių įnašai ir pelnas už parduotus leidinius.

Taigi, žiūrint iš istorinės perspektyvos, tikroji Šv. Kazimiero draugijos pirmtakė yra ne slaptoji Kauno kunigų seminarijos klierikų draugija, o Plungės „Šaltinio“ bendrovė. Iki transformacijos į akcinę Šv. Kazimiero draugiją ji pradėjo veikti: vertė keliolika knyguciu, vieną atidavė spaudai, surinko 1250 rb kapitalą¹⁹ (veikė 1905.VII.17—X.13). Bendrovė, taigi ir draugija buvo įsteigta Žemaičių vyskupijos kunigų iniciatyva, svarbiausia jos figūra iki A. Dambrausko pakvietimo pirmininkauti buvo Plungės dekanas kun. V. Jarulaitis. Sėkmingai išvengusi pavojaus išipareigoti sunkiai kuriamai LKDP, Šv. Kazimiero draugija tenkinosi vien kultūrine veikla. Galiausiai tai suteikė jai pačios didžiausios katalikiškos spaudos leidėjos garbę.

¹ Tumas J. „Apžvalga“ ir apžvalgininkai. K., 1925. P. 15—21.

² Stakauskas J. Lietuviškosios minties pasireiškimas Žemaičių seminarijoje // Tiesos kelias. 1938. Nr. 12. P. 825.

³ Tiesos kelias. 1939. Nr. 1. P. 31.

⁴ Dambrauskas A. Šv. Kazimiero draugija, jos kūrimasis ir pirmųjų XXV metų veikimas. K., 1932. P. 6—7.

⁵ Ten pat.

⁶ Staugaitis J. Mano atsiminimai. D. 3 // Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau — VUB). F. 187. B. 26. L. 25.

⁷ Korespondencijos // Lietuvių laikraštis. 1905. Nr. 37. P. 538.

⁸ Kun. A. Bajoro laiškas J. Tumui. 1905. VII. 20 // VUB. F. 1. D. 976. L. 1.

⁹ Kun. V. Jarulaičio laiškas A. Dambrauskui. 1905. X. 22 // VUB. F. 1. D. 292. L. 2.

¹⁰ Kun. J. Bilino laiškas A. Dambrauskui. 1905. IX. 21 // VUB. F. 1. D. 306. L. 7.

¹¹ Šventojo Kazimėro Draugijos Knygoms išleidinėti sutarimas. K., 1905. P. 2.

¹² Ten pat. P. 4.

¹³ Dambrauskas A. Min. veik. P. 8.

¹⁴ Prelato J. Antanavičiaus laiškas // Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau — NB). F. 83. B. 12. L. 3.

- ¹⁵ Kun. V. Jarušaičio laiškas J. Tūmui. 1905. XII. 20 // VUB. F. 1. D. 954. L. 7.
¹⁶ Dambrauskas A. Min. veik. P. 9.
¹⁷ Prelato J. Antanavičiaus laiškas // NB. F. 83. B. 12. L. 3.
¹⁸ Dambrauskas A. Min. veik. P. 14.
¹⁹ Kun. V. Jarulaičio laiškas A. Dambrauskui 1905, X. 22 // VUB. F. 1. D. 292.
L. 2.

Gauta 1991 m. gegužės mėn.

Summary

REGINA LAUKAITYTĖ

CONCERNING THE ESTABLISHMENT OF THE SOCIETY OF ST. CASIMIR IN 1905

The date of the establishment of the Society of St. Casimir is being defined in the article. In historiography October 13, 1905 is considered to be the date of the establishment of the society. There are sources however, witnessing the predecessor of the society of St. Casimir: „Saltinis“ („The Spring“) company, which was founded on July 17, 1905 in Plungė. On the initiative of Bishop M. Paliulionis it was transferred to Kaunas and named St. Casimir. Both, the „Saltinis“ company and the Society, of St. Casimir were joint-stock organizations aimed at printing and spreading Roman Catholic publications. In this status Society of St. Casimir was functioning until October 13, 1906, when the regulations of the society were revised and reregistered.